



ANTIKVARISK DOKUMENTASJON

Troldhaugen

Troldhaugvegen 5

Innhold

1 Innledning.....	2
2 Sammendrag	4
3 Vernestatus - sentrale begreper.....	6
4 Områdets historie og områdebeskrivelse	7
5 Bygningen	8
5.1 Realia	9
5.2 Bygningshistorie	9
5.3 Bygningsbeskrivelse.....	14
5.3.1 Konstruksjon.....	14
5.3.2 Fasader	15
5.3.3 Interiør/planløsning.....	17
5.3.4 Uteområde	20
6 Verneverdier og anbefalinger.....	23
7 Kilder.....	24

1 Innledning

Historisk har offentlige byggeri ofte vært påkostet og prestisjetungt, kjennetegnet ved solide og varige materialer og høy arkitektonisk kvalitet. Tidligere privateide bygninger, også disse av svært høy kvalitet, har av ulike årsaker kommet i offentlig eie. Slik har kvalitet og historie sammen ført til at Bergen kommune nå eier en rekke bygninger med høy kulturhistorisk verdi.

Bergen kommune, ved Etat for bygg og eiendom, har satt i gang et omfattende arbeid for å få oversikt over vedlikeholdsbehovet og tilstanden på de kommunale bygningene, og iverksetter tiltak med sikte på å oppnå et alminnelig vedlikeholds nivå for alle eiendommene. For de verneverdige bygningene er dette også i tråd med nasjonale målsettinger for kulturminneforvaltningen. Et godt vedlikeholds nivå sikrer bevaringsverdier og fører samtidig til reduksjon i behovet for omfattende reparasjonstiltak. Dette betyr også at originalmaterialer og bygningsdeler i større grad kan bevares, fremfor å skiftes ut, og er derfor et godt kulturminnevern.

Våren 2015 har Byantikvaren dokumentert 32 kommunale bygninger med kulturhistorisk verdi. Bygningene har ulikt formelt vern. Dette skyldes flere forhold. De dokumenterte bygningene er likevel alle definert som verneverdige bygninger av Byantikvaren og bør forvaltes som det. Bygningene er i kategoriene barnehager, kulturbygg og administrasjonsbygg. Listen dekker ikke alle de kommunalt eide bygningene i disse kategoriene. Noen bygninger og bygningskompleks er nylig istandsatt, eller er under istandsetting, og faller derfor utenfor dette kartleggingsprosjektet. I samråd med Byantikvaren, har Etat for bygg og eiendom valgt ut bygningene med verneverdi innenfor de tre kategoriene og gitt Byantikvaren i oppdrag å lage enkle kulturhistoriske rapporter for disse. Rapportene inngår i eiendomsdatabasen for kommunale bygninger og som bakgrunnsmateriale for tilstandskartlegging av disse bygningene. Den bygg- og branntekniske tilstandskartleggingen er utført av eksterne konsulenter på oppdrag, med utgangspunkt i standard for tilstandskartlegging av verneverdige og fredete bygninger, og har gått parallelt med dokumentasjonsarbeidet. Innenfor tilgjengelig kapasitet og anledning, har Byantikvaren deltatt på en rekke av tilstandskartleggingene for å kunne bistå med informasjon og konkrete kulturminnefaglige råd vedrørende anbefaling av tiltak for brannsikring og vedlikehold.

Eiendommene representerer en bygningskatt for fellesskapet og viser hele spennet mellom internasjonale ikon og mer anonyme og tidstypiske bygninger, alle uttrykk for idealer og strømninger i sin samtid. I dokumentasjonsarbeidet Byantikvaren her har gjort for et stort antall bygninger, har det ikke vært mulig med grundige analyser eller kildesøk. Bestillingen har vært enkle rapporter som kan danne et bilde av de kulturhistoriske verdiene knyttet til den enkelte

bygningen, som et «føre var» ved planlegging og gjennomføring av tiltak. De kulturhistoriske rapportene er derfor ikke uttømmende for de enkelte bygningene, men baseres på tilgjengelige digitaliserte kilder, egne arkiver, litteratur, fagkunnskap og faglige vurderinger. Det er ikke gjort fysiske arkivøk i offentlige arkiv, og heller ikke bygningsarkeologiske undersøkelser. Det må derfor tas høyde for eventuelle feilkilder. En grundigere analyse kan være nødvendig dersom det skal gjøres mer omfattende tiltak på enkeltbygninger. Gjennom arbeidet har Byantikvaren fått god kjennskap til de enkelte bygningene. Rapportene gir noen overordnede anbefalinger og råd for hvordan de kulturhistoriske verdiene best kan ivaretas i hver enkelt bygning. Uten at konkrete tiltak er planlagt, er det likevel vanskelig å gi noe annet enn mer generelle anbefalinger basert på verneverdiene som beskrives. Vi vil derfor understreke at Byantikvaren gjerne bistår med råd når konkrete tiltak skal gjennomføres, slik at man sammen kan finne gode løsninger for både bruk, drift og vern. Vi vil i denne anledning også peke på Riksantikvarens veiledere som nyttige kilder til informasjon av mer bygningsteknisk karakter. (Se <http://www.ra.no/Veiledning>).

Følgende 32 bygninger er inkludert i dette dokumentasjonsprosjektet:

Barnehager	Administrasjonsbygg	Kulturbygg
Kalfarveien barnehage	Kommunehuset i Arna	Barnas Kulturhus
Kalmargaten barnehage	Kommunehuset i Eidsvåg	Ungdommens Hus
Nordnes bydelshus-Klosteret barnehage	Kommunehuset på Nesttun	Danckert Krohn seniorsenter
Rosetårnet barnehage	Neumannsgt 1	Lysverksbygget (KODE 4)
Sletten barnehage	Strømgaten 10	Rasmus Meyers samlinger (KODE 3)
Indre Arna familiebarnehage	Hagerupsgården	Gamle Norges Bank
Laksevåg barnehage	Gamle Brannstasjon	Latinskolen
Årstad Brannstasjon barnehage	Gamle Bergen Kretsfengsel	Schøtstuene
	Det gamle rådhus	Siljustøl
	Magistratbygningen	Troidhaugen
	Bergen rådhus	Landås hovedgård
	Manufakturhuset	
	Gamle Tinghus	

En god bruk hvor kulturminneverdiene legger premisser, er også et godt langsiktig vern av bygningene. På den annen side, vil også de kulturhistoriske verdiene i bygningene gi kvaliteter til den daglige bruken.

Rapportenes oppbygning er lik og basert på våre erfaringer med tidligere kulturhistoriske rapporter. Innledningsvis har de et sammendrag av rapporten, samt definisjon av sentrale fagbegreper. Dernest følger en kort områdebeskrivelse for å sette bygningene inn i en fysisk kontekst, før selve bygningen beskrives og settes i kulturhistorisk sammenheng. Rapportene avsluttes med en vurdering av verneverdier, faglige anbefalinger og kildeangivelser, samt eventuelt kartmateriale. Hvor omfattende de enkelte delene i rapportene er, vil avhenge av kildetilfang og betydning for forståelsen av den kulturhistoriske bygningen. En del fotomateriale er tatt med i rapportene som illustrasjoner. Vi har også et mer omfattende fotomateriale som vil gjøres tilgjengelig for Etat for bygg og eiendom.

Byantikvaren takker for oppdraget og ser frem til videre godt samarbeid i forvaltningen av disse bygningsskattene.

2 Sammendrag

Troidhaugen var sommerboligen til Edvard Grieg (1843-1907) og konen Nina Grieg (1845 - 1935). Villaen på Troidhaugen stod ferdig i 1885. Arkitekt var Schak Bull (1858-1956). Det knytter seg både materiell og immateriell kulturminneverdi til Troidhaugen. Som den verdenskjente komponisten Edvard Griegs hjem fra 1885 til hans død i 1907, er Troidhaugen nærmest å regne som et internasjonalt ikon med både nasjonal og internasjonal verdi som kulturminne. Troidhaugen ble museum i 1928. Det er en flittig besøkt turistdestinasjon og konsertarena med mange besøkende som ønsker å få et innblikk i hva som inspirerte Edvard Grieg, gjennom å oppleve samspillet mellom landskapet og musikken.

Troidhaugen bærer mange trekk fra samtidens sommervillaer for de bedrestilte. Villaen er preget av et enkelt historistisk formspråk som er en felleseuropeisk arkitekturstil fra 1800-tallet. Villaen og komponisthytten har forsiktig detaljering inspirert også av sveitserstil. Begge bygningene har svært høy verneverdi.

Det omkringliggende landskapet er et sentralt landskapsbilde som rammer inn hele Troidhaugen. Landskapet er småkupert, og veksler mellom knauser og små dalsøkk og viker ned mot strandlinjen. Det store landskapet dannet en nasjonalromantisk ramme for Griegs arbeid.

Troidhaugens særlig høye verneverdi er i hovedsak knyttet til villaen, komponisthytten (1891), gravstedet til Edvard og Nina Grieg, og den opprinnelige tomten med hageanlegg og naturtomt.

Troidhaugen er vernet med hensynssone gjennom plan- og bygningsloven, men har ikke formelt vern etter kulturminneloven. Troidhaugens særlig høye kulturminneverdi tilsier at alle tiltak gjøres med forsiktighet og med nøye omtanke for verdiene knyttet til stedet. Forvaltningen av anlegget, både alle bygningene og hele uteområdet, må derfor skje i tett dialog med museet og Byantikvaren.



Figur 1: Mange av gjenstandene som var gitt, eller auksjonert, bort da Troidhaugen ble solgt i 1919, kom tilbake til Troidhaugen da museet ble opprettet i 1928. Her blant annet oppsats i fajanse beregnet til servering av østers, som Nina Grieg ga til Vestlandske Kunstindustrimuseum ved salget av Troidhaugen.

3 Vernestatus - sentrale begreper

Verneverdig: At en bygning er verneverdig betyr at den er verdt å verne/bevaringsverdig/verdt å ta vare på fordi det har kulturhistorisk, arkitektonisk eller en annen type verdi. At bygningen er verneverdig innebærer likevel ikke at den har en juridisk vernestatus.

Vernet: Når en bygning er vernet, har den en formell, juridisk vernestatus og kan ikke uten videre rives eller endres. En vernet bygning kan enten være regulert til spesialområde bevaring/hensynssone i en kommunal reguleringsplan eller fredet etter kulturminneloven (se dette). Noen bruker vern/vernet bare om det reguleringsmessige vernet og ikke om fredning, men "vernet" er egentlig en samlebetegnelse.

Fredet: Ordene fredet og vernet brukes ofte om hverandre, men fredet brukes oftest om – og bør forbeholdes for - kulturminner som er fredet etter kulturminnevernets egen særlov, kulturminneloven. Ordet brukes slik i dette dokumentasjonsprosjektet. Kulturminner kan være automatisk fredet i kraft av sin alder ("fornminner" fra før 1537, stående bygninger fra før 1650 samt sunkne skip og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år). Yngre kulturminner kan vedtaksfredes av Riksantikvaren. Dette krever en høringsprosess og et vedtak. Hvis et kulturminne av nasjonal verdi er truet, kan Riksantikvaren eller fylkeskommunen gå til midlertidig fredning mens fredningssaken utarbeides.

SEFRAK: SEFRAK er et nasjonalt bygningsregister. Registeret skulle inneholde alle bygninger i Norge bygd før 1900. Mange steder er bygningene også evaluert med tanke på verneverdi. Registeret ble hovedsakelig utarbeidet mellom 1970- og 1990-tallet, men det ble aldri komplett, og noen steder pågår fremdeles registreringer. Navnet SEFRAK er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge, som er det organet som startet arbeidet med registreringen.

4 Områdets historie og områdebeskrivelse

Troldhaugen var sommerboligen til komponisten Edvard Grieg (1843-1907) og konen Nina Grieg (1845 -1935). Området rundt Troldhaugen har en lang historie, og omfatter flere kulturminner av ulik alder. Det spenner fra spor etter bosetting fra steinalderen og jernalder, via historisk jordbrukslandskap med husmannsplasser, til villabebyggelse fra slutten av 1800-tallet og videre frem til 1950-tallet. Troldhaugen var opprinnelig en del av Hestetraæet, en husmannsplass under gården Søre Hop, men ble skilt ut som egen parsell i 1880-årene i forbindelse med etterspørsel etter tomter til villabebyggelse. Søre Hop tilhørte Domkapitlet i 1590. På det tidspunktet da ekteparet Grieg kjøpte sin parsell, var det fremdeles beitemark her og Grieg fikk inn i skjøtet at eiendommen skulle holdes fri for beitende dyr.

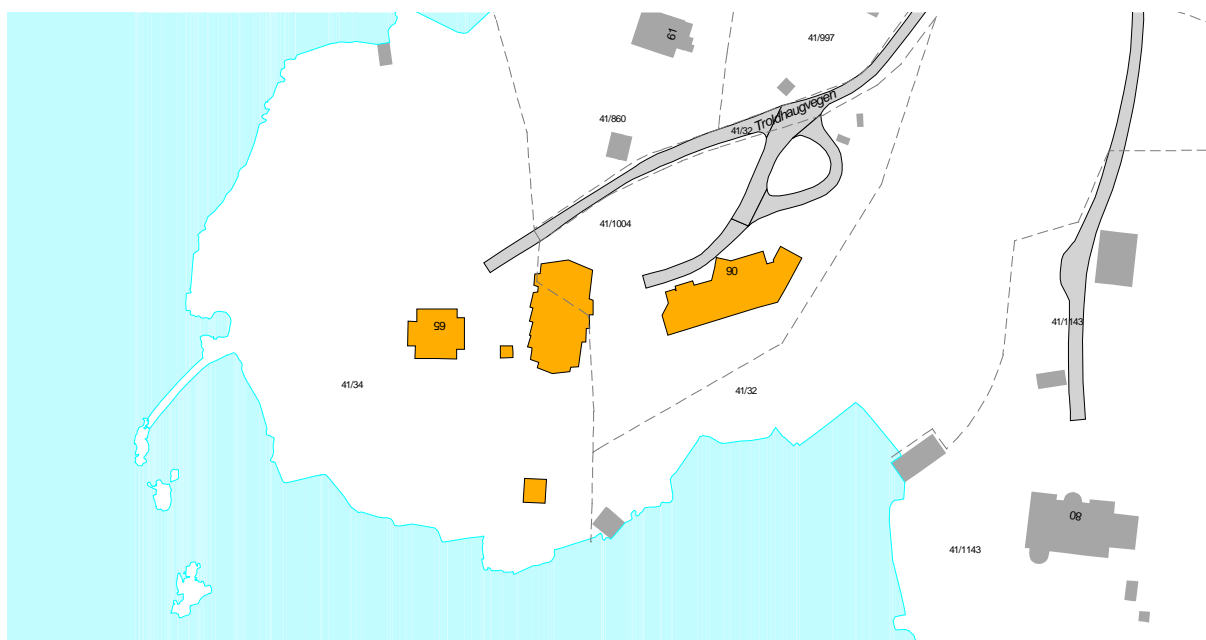
Det omkringliggende landskapet er et sentralt landskapsbilde som rammer inn hele Troldhaugen. Landskapet er småkupert, og veksler mellom knauser, små dalsøkk og viker ned mot strandlinjen. Denne delen langs Nordåsvannet var lite utbygget på slutten av 1800-tallet. Det store landskapet dannet en nasjonalromantisk ramme for Griegs arbeid.

Hele eiendommen Troldhaugen er i dag regulert til spesialområdet bevaring. Troldhaugen ble åpnet som museum allerede i mai 1928. Siden museumsreformen i 2006 har Edvard Grieg Museum Troldhaugen vært drevet som en del av KODE- Kunstmuseene i Bergen. Troldhaugen består i dag av villaen, komponisthytten, ekteparets gravsted og hagen, i tillegg til et moderne museumsbygg (1995) og konsertsalen Troldsalen (1985/2012/2014).



Figur 2: Oversiktsbilde av Troldhaugen i 1931 (Foto: ubb-w-sh-005604, Marcus, UIB).

5 Bygningen



5.1 Realia

Byggeår:	1885, 1891, 1985/2012/2014 og 1995
Adresse:	Troidhaugvegen 65
Gnr./Bnr.:	41/34 og 41/1004
Bygningsnr.:	13916403
Plan-ID:	KPA planID 60910000, ikrafttrådt: 24.04.2013 KDP Ny-Paradis, Hop, Nesttun, Nesttun Vest planID 15700000, Ikrafttrådt 15.01.2001 ReguleringsplanID 6160000, Ikrafttrådt 27.06.1983
SEFRAK-ID:	-
Askeladden-ID:	-
Vernestatus:	KPA: hensynssone Bevaring kulturmiljø jfr. retningslinje § 27.3.5 RP: Regulert til spesialområde bevaring

5.2 Bygningshistorie

Villaen på Troidhaugen stod ferdig i 1885. Arkitekt var Schak Bull (1858-1956), Edvard Griegs yngre fetter, men også en av samtidens fremadstormende og toneangivende arkitekter i Bergen.



Figur 3: Troidhaugen en junidag. Troltsalen i bildets forkant (Foto Byantikvaren, 2015).

Allerede på slutten av 1700-tallet var det blitt populært blant byens rikeste å ha lystgårder. Utenfor bykjernen, men med en overkommelig reisetid. Som navnet tilsier, ble disse brukt til forlystelse, men lystgårdene var også matressurs for husholdningen og forsynte eier med landbruksprodukter og inntekter. Lystgårdene ble i stor grad drevet av forpaktere. De hadde egne drifts- og våningshus for dem som levde på gården, mens eieren selv bygde herskaps hus, eller noen ganger nærmest små slott, til eget bruk. Mange eksempler er bevart. Det mest kjente er Damsgård Hovedgård, som tilhørte Edvard og Nina Griegs oldefar, hoffagent Herman Janson. Landås Hovedgård er et annet eksempel. Landås var blitt overdratt fra samme Janson til datteren

Ingeborg og svigersønnen Edvard Hagerup, som var Nina, Edvard og Schaks besteforeldre. Dette betyr at både arkitekten og eierne til villaen på Troidhaugen hadde erfaring og barndomsminner fra landlige somre på Landås som felles referanse for den nye villaen på Troidhaugen.

Samtidig var det, mot slutten av 1800-tallet, en ganske markant utflytting blant borgerskapet fra sentrum til nye villastrøk utenfor byen. Dette gjelder ikke bare Bergen, men var en trend i tiden som var vel kjent fra byområder i Norge-Sverige. Ønsket om helsebringende frisk luft og yndig natur, sammen med god plass og rammer rundt sosial omgang, stod sterkt. Likeledes stod den nasjonalromantiske drømmen sterkt. Den friske, ville og genuine norske naturen, et romantisert bygdeliv med støler og stuer, og ikke minst folkekunst, er kjent fra både musikk, malerkunst, brukskunst og litteratur fra perioden. Det var også klare sosiale konvensjoner og koder for hvordan man skulle bo og leve i disse omgivelsene, og både byggherre og arkitekt var vel kjent med disse fra barnsben av.



Figur 4: Edvard Grieg sin 60-års dag på Troidhaugen i 1903 (Foto: ubb-w-fol-00868, Marcus, UIB).

Parallelt med denne romantiske strømmingen og natursvermeriet, skjedde det store forbedringer i infrastruktur som fikk vidtrekkende konsekvenser for utviklingen. Generelt bedre veier og transportmuligheter. For områdene sør for Bergen, var det Vossebanen som førte til det store hamskiftet og en rivende utvikling langs banen. Vossebanen kom i drift i 1883 med flere stasjoner langs strekningen Bergen-Nesttun; Fjøsanger, Paradis, Hop og Nesttun. I gangavstand

til disse stasjonene vokste det frem villaområder i relativt raskt tempo. Pendlertilværelsen ble ubesværlig og kunne gi det beste fra to verdener for dem som hadde råd til det. Fra Hop stasjon tok det bare 20 minutter til man var midt i Bergens pulserende sentrum. Troldhaugen ligger bare ca 1 km fra gamle Hop stasjon og var en mer sentral plass enn man kanskje tenker seg.

Grieg kjøpte tomten for 500 kr i 1884. Han bekostet selv vei frem og bro over Trolddalen – den smale dalen ned mot sjøen hvor Troldsalen er i dag. Året etter kunne han og Nina flytte inn på Troldhaugen. Grieg selv hadde engasjert seg sterkt i byggeprosjektet og alle detaljer, og mye ble endret underveis. Blant annet ble det karakteristiske tårnet og verandaen tilført i prosessen. Takveranda med urter og flaggstang var et viktig element. Grieg rakk likevel å komponere Holbergsuiten samme året som Troldhaugen stod ferdig.

Schak Bull var en ung arkitekt da han tegnet Troldhaugen, men hadde allerede erfaring fra flere villaprojekt og forretningsgårder. Han var en populær arkitekt som behersket samtidens stilpreferanser til fingerspissene. Som arkitekturstil omtales fremdeles ofte historismens arkitektur som litt tilfeldig, kopierende, romantiserende og litt rotete, men i virkeligheten var stilvalg styrt av idealer og en rekke konvensjoner som også endret seg gjennom perioden. Villaen på Troldhaugen omtales ofte som en sveitservilla, men det er kun i enkelte detaljer at den typiske sveitservilla kommer til syne. Villaen er mer sofistisert og fanger opp stilutviklingen vekk fra den typologiske sveitservilla. Troldhaugen har typologisk mer til felles med en mer internasjonal villastil utviklet parallelt flere steder, og som i Norge finnes både i tre- og murvillaer i de sentrale villaområdene ved byene. Samtidig tar Troldhaugen opp i seg det mer landlige vestlandske med ubehandlede tømmervegger og hvitskurte gulvbord.

I 1891 fikk Edvard Grieg bygget en komponisthytte nede ved vannkanten slik at han kunne jobbe uforstyrret av all aktiviteten som tidvis var knyttet til villaen. Komponisthytten ble flyttet til Folkemuseet da Nina solgte Troldhaugen i 1919, men ble flyttet tilbake da det få år etter ble klart at Troldhaugen skulle bli museum. Etter Edvard Griegs død i 1907, ønsket Nina å gi Troldhaugen til stat eller kommune, slik at det kunne bli et tilgjengelig minnesmerke over Grieg. Mottakelsen av idéen var heller lunken og det endte med at Nina valgte å selge Troldhaugen. Hun hadde mistet mye av sine inntekter fra noteforlaget Edition Peters i Tyskland i de mellomliggende årene på grunn av verdenskrigen som raste i Europa. Hun solgte Troldhaugen til slektningen Joachim Grieg. Møbler og gjenstander ble gitt til museer eller solgt på auksjon, og Griegs urne ble fjernet fra Troldhaugen og satt ned på St.Jacobs kirkegård. Der lå han fra 1920 til 1925, da urnen ble gjeninnsatt i graven oppe i bergveggen nedenfor villaen. Joachim Grieg overdro Troldhaugen til Fana kommune ved et gavebrev. Arbeidet med å samle innbo og løsøre tilbake til Troldhaugen ble ledet av Aslaug Mohr, en ildsjel som også kjente Troldhaugen godt.

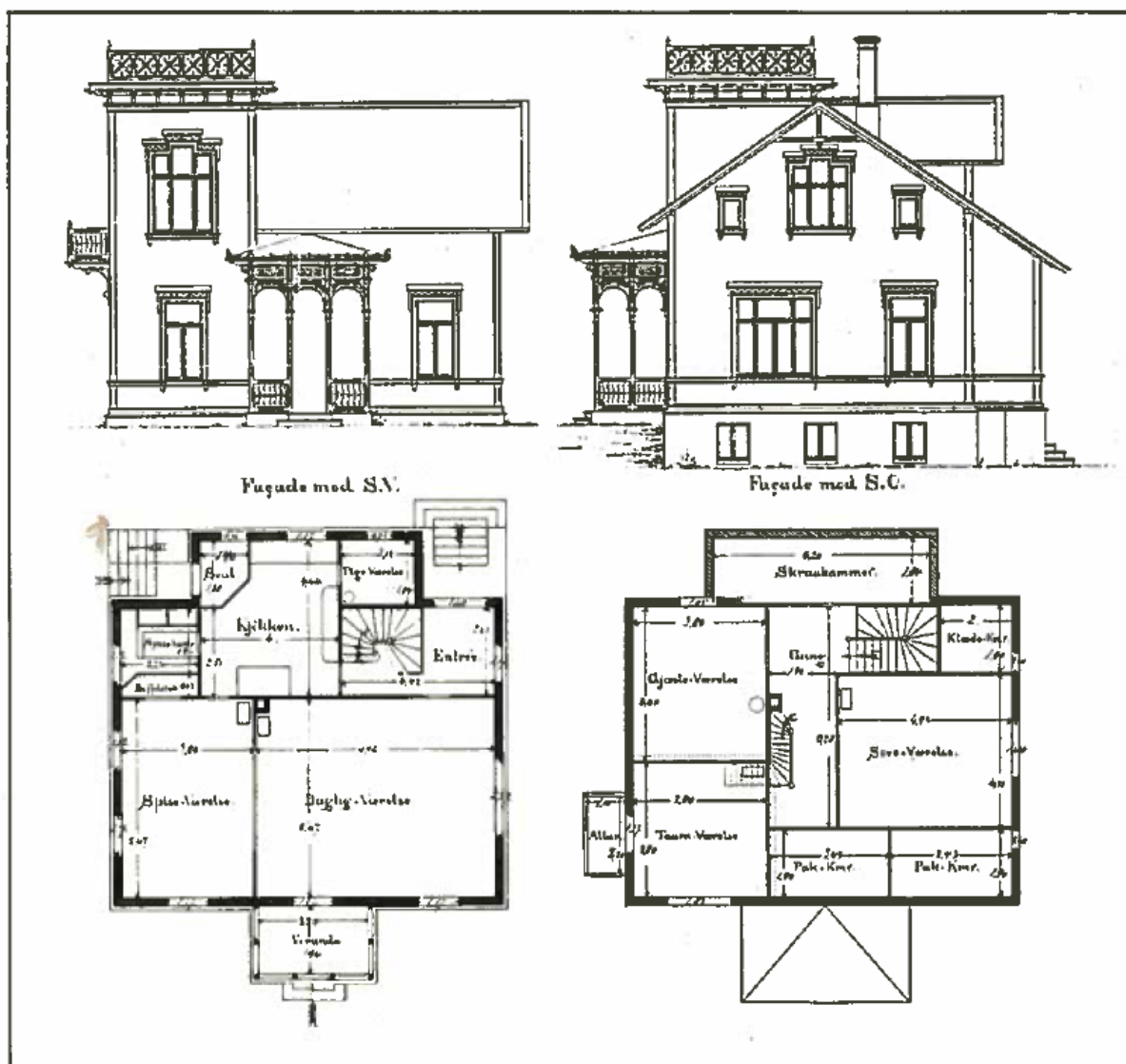
Svært mye kom tilbake og fru Mohr, sammen med den aldrende Nina, plasserte alt tilbake i stuene. Museet kunne åpne i 1928. I 1935 døde Nina og hennes urne ble plassert i gravstedet på Troldhaugen, sammen med Edwards. Gravsteinen er utformet av Schak Bull.

Foruten selve boligen og komponisthytten består anlegget i dag av konsertsalen Troldsalen (1985/2012/2014) og et museumsbygg fra 1995. Siden museumsreformen i 2006 har Edvard Grieg Museum Troldhaugen vært drevet som en del av KODE- Kunstmuseene i Bergen.

Museumsbygningen og Troldsalen er nye bygninger som er tilpasset Troldhaugens topografi og karakter. Byggene avlaster den historiske villaen og løser viktig infrastruktur rundt museet og en viktig internasjonal konsertarena. Troldsalen er ombygget og opprustet i 2012 og i 2014-2015. Disse bygningene har isolert sett liten antikvarisk interesse og vil ikke bli nærmere omtalt i denne rapporten.



Figur 5: Bjørnstjerne Bjørnson og Edvard Grieg på Troldhaugen i 1903 (Foto: ubb-bs-ok-06307, Marcus, UIB).



Figur 6: Schak Bulls opprinnelige Fasade- og plantegninger (Kilde: «Torsteinson: Troidhaugen, 1959).

5.3 Bygningsbeskrivelse



Figur 7: Fasade mot vest med innbygget veranda og Ninas rosevindu (Foto: Byantikvaren 2015).

Troidhaugen bærer mange trekk fra samtidens sommervillaer, hvor «utkikkstårnet» er et av de karakteristiske trekkene. Villaen er tegnet av Schak Bull (1858-1956) som tegnet en rekke villaer og forretningsgårder i Bergen. Villaen har noen detaljer i sveitserstil, men er i større grad utformet i et internasjonalt historistisk formspråk knyttet til villaarkitektur og kan ikke uten videre betegnes som et sveitserhus.

Komponisthytten fra 1891 er en enkel liten bygning plassert nede på svabergene ved sjøen. Hytten har ett rom med et stort vindu vendt mot sør med utsikt mot Skiparvika, Skjoldnes og Nordåsvannet. Hytten er innredet slik den var da Grieg forlot den; et piano, en ovn, stol, sofa og skrivepult er eneste innredning. Gulvet er dekket av et teppe. Komponisthytten har svært høy verneverdi.

5.3.1 Konstruksjon

Villaen på Troidhaugen er et laftet bygg i halvannen etasje over en murt kjeller. Innvendig er laftet eksponert. Det er maskinlaft av høy kvalitet med en skrå profilert avslutning. Utvendig er villaen kledd med tradisjonelt liggende vestlandspanel med perlestaff, vanlig på slutten av 1800-tallet. Taket har dråpeskifer, lagt i 2014, men lik den opprinnelige. Beslag i sink. Vinduene er to- og trefags T-post vinduer. Belistning, gesimser og verandaer er markert med en svært nedtonet sveitserinspirert dekor.

5.3.2 Fasader



Figur 8: Fasade mot nord med veranda utenfor tårnværelset (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 9: Fasade mot sør. Troldsalen og den lille boden skimtes til høyre i bildet (Foto: Byantikvaren 2015).

Villaen har en additiv usymmetrisk utforming med en enkel hovedform med to tverrstilte volum tett sammen, omsluttet av forskjellige arkitektoniske element på tre sider. Mot øst er inngangsdøren plassert helt mot sør på fasaden med en asymmetrisk trapp opp til den doble

inngangsdøren. Til høyre for inngangsdøren dannes en lun krok av et smalt tilbygg i det som opprinnelig var villaens kjøkken. Kanskje er tilbygget i sin form inspirert av den tradisjonelle «skuten» i den vestlandske byggeskikken? Tilbygget binder sammen de to hovedvolumene og bidrar til bygningens sluttede form. Tilbygget har villaens kjøkkeninngang på motsatt kortsida, og denne står like over kjellerdøren. En trapp med et enkelt smijernsrekkverk, som fører opp til kjøkkeninngangen og ned til kjelleren, avslutter tilbygget på nordsiden.

Fasaden mot nord har en enkel tverrstilt hovedform. Også denne fasaden behandles individuelt med arkitektoniske grep. Utenfor tårnværelset i andre etasje, oppunder gavlen, er en midtstilt lang veranda langs hele fasaden. Denne har profilerte rekkverksbord og hviler på konsoller med en enkel utskåret dekor.

På villaens nordvestre hjørne er det markante tårnet plassert. Et slikt utkikkstårn er et av bygningstrekkene ved Troldhaugen som har klare internasjonale forbilder. Tårnet som arkitektonisk motiv, var mye brukt i europeisk villaarkitektur, og kjennes også fra 1800-talls bebyggelse i USA. Også Ole Bulls Lysøen har et slikt hjørnetårn, om enn litt mer utartet i formen enn Griegs enkle hjørnetårn. Tårnet er kvadratisk og følger videre opp fra hushjørnet i 1. etasje.



Figur 10: Utsikt fra spiseværelset mot Nordåsvannet gjennom verandaen med rosevindu fra 1906. (Foto: Byantikvaren, 2015)

I andre etasje rommer det et tårnværelse, innredet som en salong, med store vinduer mot vest og nord. Tårnet er kronet av en takveranda med et krysslågt trekkverk, der en fremdeles kan nyte en storslått utsikt over Nordåsvannet.

Sentralt plassert på villaens sørfasade, finner vi glassverandaen. Bortsett fra tårnet i to etasjer, er denne fasaden på en etasje rett på bakkenivå med utgang til hagen og med et høyt skifertak over. Den vakre glassverandaen var opprinnelig åpen med bueprofiler og utsøkt løvsagsarbeid. I 1906 ble den bygget inn som en glassveranda med jugendinspirerte vinduer, og Nina fikk sitt etterlengtede rosevindu i gave fra Edvard.



Figur 11: Fasade øst. Bitrapp som opprinnelig førte inn til sval og kjøkken. Kjellernedgang. (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 12: Hovedinngang på østfasaden. (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 13: Tårnet på villaens nordvestre hjørne. (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.3 Interiør/planløsning

Villaen på Troldhaugen har en enkel asymmetrisk planløsning, i tråd med det som var forventet i en slik sommervilla. I første etasje er det høyt under taket (4 meter) og rommene er organisert slik at man kan gå fra et rom til det neste i sirkel. Det hele velegnet til mye sosial aktivitet. Hovedinngangen fører inn til en smal entré med et trappeløp til kjeller og 2.etasje, og dører rett inn til dagligværelse mot sør og opprinnelig kjøkken mot nord. Fra dagligværelset er det utgang til hagen gjennom glassverandaen. Innenfor kjøkkenet lå pikeværelse og en sval, som et vindfang mot kjøkkenets utgangsdør. Videre gjennom enten dagligværelset eller kjøkkenet, kommer man til spiseværelset i etasjens nordvestre hjørne. Mellom dagligværelset og spiseværelset er en svært bred døråpning med fire dørfelt som, når åpnet, omgjør de to rommene til et stort. I hjørnet mellom kjøkkenet og spiseværelse var spiskammer og «buffetskab». I dag er dagligværelse og spiseværelse omtrent som på Griegs tid, mens kjøkkenet og pikeværelse er omgjort til et minneværelse for komponisten.

I 2.etasje var de mer private værelsene plassert. Alle med vakker utsikt. Rommelig soveværelse og gjesteværelse, og et tårnværelse med harmoniske proporsjoner og utgang til veranda. I tillegg finnes noen kammers under skråtaket. I gangen går en smal bratt trapp opp til takverandaen. I 1952 ble det innredet en vaktmesterleilighet i 2.etasje. Gjesteværelset ble omgjort til kjøkkenet og et lite soveværelse, mens soveværelset og kammers ble henholdsvis stue og bad. Tårnværelset

ble beholdt som det var. Villaen er i dag ubebodd og museet vil selv ta i bruk 2.etasje til ulike formål.

Alle de innvendige veggene er ubehandlet og forsiktig profilert maskinlaft. Gulvene har ulike overflater med tepper, tregulv eller linoleum. Opprinnelig var det hvitskurte tregulv. Alle innvendig dører er brunbeisede og lakkerte, likeså trappene. Også vinduene er ubehandlet på innsiden. De bare veggene kan leses som et subtilt signal som skulle fortelle om den uformelle omgangstonen og de forenklede konvensjonene som var forventet fra et samvær «på landet». (Nordhagen, 2006)



Figur 14: Dagligværelse/stue i villaen på Trolldhaugen. Ukjent tidspunkt (Foto: ubb-bros-04221, Marcus, UIB).



Figur 15: Dagligværelse/stue i villaen på Troldhaugen (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 16: Dette værelset var opprinnelig kjøkken, men ble gjort om til minnerom i forbindelse med at museet ble etablert i 1928. Utgangsdør fra kjøkkenet til høyre. (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 17: Villaens entré med trapp opp til annen etasje og inngang til minnerom (tidligere kjøkken) (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 18: Minnerommet består av det opprinnelige kjøkkenet og pikeværelset som vi her ser inn i. (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 19: Det ble innredet vaktmesterleilighet i 2. etasje på 1950-tallet. Her fra kjøkkenet, opprinnelig del av gjesteværelse. (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.4 Uteområde

Troldhaugen har en vakker beliggenhet høyt oppe på en knaus ved Nordåsvannet, med utsikt utover sjøen, mot øyer og skjær, og til det småkuperte landskapet langs bredden av Nordåsvannet.

Troldhaugen består i dag av Edvard og Nina Griegs villa, Komponisthytten og ekteparets gravsted, i tillegg til et moderne museumsbygg og konsertsalen Troldsalen. Villaens tomt er adskilt med en naturlig kløft i terrenget som har navnet Trolddalen, Dette ga sannsynligvis inspirasjon til navnet Troldhaugen. Grieg skal opprinnelig ha omtalt eiendommen som «Knausen», og villaen ligger da også dramatisk plassert, ytterst på en knaus med bratte berg ned mot Nordåsvannet. Da villaen ble bygget, var Grieg opptatt av at trær ikke skulle hugges, men heller flyttes. Dette er i tråd med tidens nasjonalromantiske strømninger, og nok ikke særegent for ekteparet Griegs holdning. Rundt villaen er et gruslagt område. På sørsiden, foran glassverandaen, er et mer formelt hageanlegg med bed og grusganger. Også ned mot komponisthytten er hagen mer kultivert, men det er litt usikkert i hvilken grad den var det i Griegs tid. Den mer formelle hagen glir over i naturtomten ellers på eiendommen. Langs stien ned mot gravstedet og sjøen, er det skog, med høye løvtrær og mye underskog med bregner og mose som gir et grønt og litt trolsk skjær, før det åpner seg opp nede på neset med båtstø og badeplass. Rundt Troldsalen og museumsbygningen er anlegget utformet mer med hensyn til de

mange brukerne av Troldhaugen og deres ulike behov. Uteområdet ved Troldsalen er opprustet i 2014/2015 med ny tilkomst fra museumsbygget og bedre tilpassede adkomstveier for alle.



Figur 20: Utsikt på Troldhaugen fotografert av Enoch Djupdræt. Ukjent tidspunkt (Foto: ubb-bros-05450, Marcus, UIB).



Figur 21: Edvard Griegs komponisthytte ble plassert i Trolddalen. Der kunne han arbeide uforstyrret, også når villaen var fylt av sommerlig aktivitet. (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 22: Fra den mer formelle hagen utenfor verandaen på villaens vestside. (Foto: Byantikvaren 2015).

6 Verneverdier og anbefalinger

Som den verdenskjente komponisten Edvard Griegs hjem fra 1885 til hans død i 1907, er Troldhaugen nærmest å regne som et internasjonalt ikon med både nasjonal og internasjonal verdi som kulturminne. Troldhaugen har både materiell og immateriell kulturminneverdi. Det er også en flittig besøkt turistdestinasjon og konsertarena med mange besøkende som ønsker å få et innblikk i hva som inspirerte Edvard Grieg, gjennom å oppleve samspillet mellom landskapet og musikken.

Troldhaugens særlig høye verneverdi er i hovedsak knyttet til villaen, komponisthytten, gravstedet og den opprinnelige tomten med hageanlegg og naturtomt. Også Troldsalen er et godt eksempel på tilpasningsarkitektur og bør bevare sin lavmælte karakter. Troldhaugen er vernet med hensynssone gjennom plan- og bygningsloven, men har ikke formelt vern etter kulturminneloven. Fredning av offentlig eide kulturhistoriske bygninger har tidligere ikke vært vanlig, og er nok en av de mer historiske årsakene til at ikke Troldhaugen er fredet på et tidlig tidspunkt. Villaen, og de øvrige bygningene, er holdt i god stand av museet og av kommunen som eier. Uteområdet trenger til dels oppgradering/restaurering.

Anbefalinger

Troldhaugens særlig høye kulturminneverdi tilsier at alle tiltak gjøres med forsiktighet og med nøye omtanke for verdiene knyttet til stedet. Kravene som settes til fredete anlegg, bør generelt også gjelde her når det gjelder vedlikehold, utskiftninger eller endringer. Det være seg på bygningene eller uteområdet. Vi viser til Riksantikvarens veiledningsmateriell.

Også fjernvirkningen av Troldhaugen, og fra Troldhaugen, må veie tungt når tiltak vurderes i nærområdet.

Dersom en ny regulering av området blir aktuell, bør også interiørene på Troldhaugen gis et formelt vern gjennom plan- og bygningsloven, slik det nå gis anledning til.

Forvaltningen av anlegget, både alle bygningene og hele uteområdet, må skje i tett dialog med museet og Byantikvaren.

7 Kilder

- Braarkiv: første dokument 18.10.1952, er fra Fana kommune og gjelder søknad om ominnredning av arkitekt H.W.Rohde.
- Kulturminnegrunnlag: Ny-Paradis, Hop, Nesttun og Nesttun vest, 1998, Byantikvaren,
- Kulturminnedokumentasjon: Skiparvika friområde, Byantikvarens skriftserie 2013-2, Bergen kommune.
- Torsteinson, Sigmund: *Troidhaugen, Nina og Edvard Griegs hjem*. (Gyldendal,1959)
- Nordhagen, Per Jonas: *Edvard Griegs «Troidhaugen» og den borgerlige livsstilen*. Fra artikkelsamlingen *En storby i miniatyr* (Tapir, 2006)
- Universitetet i Bergen, Billedsamlingen: <https://marcus.app.uib.no>
- SEFRAK
- Fana bygdebok
- Historiske kart
- Digitale ressurser
- Blom, flyfoto,
- Kommunedelplan for kulturminner 2010-2025. Stavanger kommune 2011.



BERGEN KOMMUNE

